

נייע יידישע

פעסטער צייטונג

דיוענס בלאטס ערשיינט דריימאל וואָכענטליך פֿונטאג טישטאָך אונד פֿרייטאָג אונד קאָסטס פֿיר עסטערווייכ-אונגאַרן נאָנציעדריג 8 גולדען ע.ו.ו. האלב-יעדריג 4 גולדען ע.ו.ו. פֿיערמעל-יעדריג 2 גולדען ע.ו.ו. פֿירס אויסלאַנד נאָנציעדריג 10 גולדען - ריי ע.ו.ו. האלב-יעדריג 5 גולדען - קרי ע.ו.ו. פֿיערמעל-יעדריג 2 גולדען - קרי ע.ו.ו.

אויף דיוענס צייטונג קאָנן מאַכן יעדען מאַן פֿיר ענומעלירען. דער פֿירטע-אויסגאַב-ערטויפֿן בע-נינגט מיט דעם עסטאָנע דעס זיכערס בלאַטעס. דיא רעדאקציע-אָפֿיסינעס וויד און דער בוכהאַנדלונג דעם מאָרין בוריאָן, בורא-עסס (פֿאַרקאָפֿט-הויז) וואָרין מאַן אויך דיא פֿירטע-אויס-גאַב-עלדער צו זענען בעליבע.

Nr. 107. צווייטער יאהרגאנג. פֿעסט. מיטטוואָך, ד' תשרי ה'תרמ"ו. Budapest, den 16. September 1885.

דיא יידישע גלייכבערעכטיגונג.

— איין ערנסטעס וואָרט אן אונזערע רעניעוונג. — ותלמוד תורה כנגד כלם! (מסכת פאה פ"א.)

אין קיינעם שטאַטע איראָפּאָס ווירד זאָ פֿיעל מיט דער „גלייכייט אלער קאָנפֿעססאָנען אונד נאַציאָנאַליטאַטען“ הערומגעפֿונקערט, אַלס ביא אונס אין אונזערע ליעבען אונגאַרן! אין אלטעם שפּירבוואָרט זאָנט: „אויף זעלבסטלאַב אַזט ניכט פֿיעל צו געבען!“ . אין דער טהאַט האַבען אויך וויר ניע גראָסעס געוויכט דאָרויף געלענט וועגן ביא אונס, ביא רעדער פּאַססענדען אונד אונפּאַססענדען געלענענדיג, אויף דיא גראָסע „טאַלעראַן“ הינט געוועזען וויר, דיא אין אונגאַרן אַנגעבליך אַללען קאָנפֿעססאָנען געגענאָבער העררשע! פֿרייליך! וועגן מאַן אין זעכענבורגען אָדער אים סאַטמאַ-רער קאַמיטאַטע „אונגאַרישע קולטור-פֿעראַייניג“ גרינדעט, דא ווירד פֿיעל זעהר פֿיעל פֿאַן דער „קאַנ-פֿעססאָנעלען גלייכבערעכטיגונג“ פֿאַן דער גלייכ-הייט אלער ראַסען אונד נאַציאָנאַליטאַטען געפֿאַ-זעלט! דאס געהאַרט עבען צור „אויגענבליקליכען פֿאַרליקן, אום הויך דיוענס שאַנען גלאַטע קול-דריבעלען אונד אונזער פֿיר דאס „אונגאַרישע קול-טור-פֿעראַייניג“ מאַנליכסט צאהרליכע אנהאַנגער צו ווערבען, נוף וויר זינד געוויס דאָפֿיר, דאס אונזע-רע גלייכענס-גענאַססען יעדעס פּאַטריאָטישען אונ-טעניגעמען איהרע מאַראַלישע אונד מאַטעריעללע אונטערשטיצונג אין פֿאַללעס מאַסע אַנגעדיהען לאַסען מאַען. דיא ווען האַבען זיך אויך דאן אַלס טרוע זאָהנע אונגאַרנס בעוואָהרט, אַלס דיוענס ניכט איינמאַל דעם נאַמען נאָך איהר פּאַטער-לאַנד וויר! אום זאָ אָפֿשער-פֿריידיגער ווערדען זיך יא אונזערע גלייכענס-ברידער יעצט ציגען, אַבערלייך זיא אין דעם איהנען געזעט צו זיך צוגעקאָנטען אונגאַרישע פּאַטערלאַנדע לידער נאָך אימער בלאָס אַלס „שטיעפֿ-קונדער“ בעהאַנ-דעלט ווערדען, דיא מאַן נאָך הערענעס-לויסט אן דיא וואַנד דריקען אָדער הינט אונד הערשטאַטען קאַנן! . . .

פֿעסט. מיטטוואָך, ד' תשרי ה'תרמ"ו.

אונגאַרישען קולטור גערנע נאַמאַהאַטע אָפֿשער ברינגען! . . . מאַן ערוועהט היערויס, דאס זעלבסט דיא וואָלוואָללענדען בלאַטטער, דיא אינע שראַנקע צווישען ווען אונד ניכט-ווען ניכט ווינשען, דעננאָך שטעטס אן דיא יידישע באַרזע אַפֿ-פֿעלירען, אַלס וועגן דיא יידישען בירגער גראַסע-רע פֿעליכטען האַטטען, אַלס ווען בירגער אַללער איבריגע קאָנפֿעססאָנען! דאָך אַל דאס ווירדע אונס נאָך אימער ניכט פֿערביטטערן, דער יודע האַט יא זייט 2000 יאהרען דולדען געלעריגט, ער ווייס עס, דאס אַלל דאס, וואס מאַן אויס פֿערשפּירט, ניכט איינגע האַל-ט ען ווירד! ער ווייס עס, דענער, דאס מאַן טראַגן דיוענער שטיעפֿ-מאַטעריעליכען בעהאַנדלונג אימער אונד אימער מיט נייען פֿאַרדערונגען אן איהן הער-אַנטריט! מאַן פֿאַרדערט פֿאַן אונס אונד וויר גע-בען; וויר געבען מיט פֿאַללען האַרדען! וויר געבען אָבגלייך וויר וויססען, דאס נור דאס יידישע גע-ל-ה-ניכט אַבער אין גלייכעס מאַסע אויך דער יודע געשאַטצט אונד געווירדיגט ווירד! אַבער פֿיר אַלל דיוענס אָפֿשער מאַכטען וויר אונס וועניגסטענס איינעם ערקויפֿען; נור דיא פֿרייע בעוועגונג בערעכטעס אונזערע איינזע-אונגעלענענדישען! עס הייסט אַללגעמיין, דאס דיא יודען איהרע אויטאָנאָמיע האַבען! וועלך טרוירע אויטאָנאָמיע! וועלך אין שטראַליכעס שפֿיעל ווירד דא געטריבען מיט איינעם לערען וואָרט-געקלינגעל! . . . אויטאָנאָמיע! דער הויפט-פּונקט איינער יידישען אויטאָנאָמיע וואָרע אונטער-מיט-באָר דיא פֿרייע פֿערפֿיגונג איבער דען רעליגיאָנס-אונטערריכט; דיא פֿרייע פֿערפֿיגונג איבער דאס תּלמוד-תּורה, אונד ישיבה-וועזען! בעציגליך דעם אונטערריכטען אין דען וועלטליכען וויסענשאַפֿטען-פֿיגן זיך דיא יידישען געמיניען מיט גראַסער בע-רייטווללענקייט דען אַללגעמייען לאַנדעס-שול-גע-זעטען, דיוענער טהייל דעם „גענד-אונטערריכטעם ווירד מיט רעכט פֿאַס שטאַטע זעלבסט, אָדער מינדעסטענס דאָך אונטער דעססען אויפֿזיכט, פֿער-וואַלעט, דאָך ווייטער דאָרף דער שטאַט ניכט געהען וועגן ער אַנדערס דיא „קאָנפֿעססאָנעללע אויטאָנאָמיע“ ניכט אין גראַבליכסטער וויזע פֿער-לעטצען ווילל! — אַבער דער שטאַט געט ווילדער ווייטער אונד שטרעבט, אונזער געזעמטעס תּלמוד-תּורה, אונד ישיבה-וועזען מיט אייזערנער פּוינט צו פֿעריכטען! — ווי וועלכעם רעכטען? . . . אַך! וואס קומערט זיך הייטצוטאָגע דער שטאַרקער אום דאס רעכט ווער זיך שטאַרק פֿיהלט, אַנדערלע בעגען זאָ, וויא עס איהם בעליבעט! ניכט פֿערמאַנע דעם רעכטעס, זאָדערן פֿערמאַנע זינער איבערלע-געהייט! — דאס זען אונגאַרישע שטאַט קיינער אַנדערען קאָנפֿעססאָנען גענענאָבער זאָ ווילקורליך פֿערפֿאַהרט, אַלס דער יודענדיג גענענאָבער, דאס איזט דאָך אַללגעמיין בעקאַנט, וויר ווירען זינד בעגען דיא שוואַכעס ען, אונד זאָהן זינד אַללע וויר עס, דיא אַללע שפּראַכען דולדען מיסען, וועלכע דער שטאַט אַנדערען קאָנפֿעססאָנען גענענאָבער זיך ניטער ערלויבען ווירדע.

האָך אן דער צייט, דאס וויר אַנגעזיכטס דער „מיס גראַס“ דאריבער נאכדענקען זאָללען, וויא דיא הינדערניסעס ווענצוריימען זינד, וועלכע דער פֿער-ברייטונג דער הייליגען טאַטעס-לעהרע עבען זי-טענס דעם שטאַטעס וויסענשאַפֿטען און דען וועג געוואַלצט ווערדען! זאָ פֿיעל אים אַללגעמייען, דאָך וואָללען וויר ניכט פֿערהעהלען, דאס אונס אויך אין בעזאָג-פֿיר דער רעזולטאט האַט, דיא דיוענס פֿיר דאס וואָרע ווערנעטווס האַכוויכטיגען גענעשטאַנד עבען יעצט איינער רייפֿליכען עראַרטערונג צו אונטערציעהען, וויר ערהעלעטען נעמליך נאָך פֿאַר „ראש השנה“ אויס וואַר אַנזי פֿאַן זעהר אַב-טענסווערטער זיטע פֿאַלגענדעס שרייבען: „אם פֿעכער דעם יאהרעס 1888 וואוירדען אונ-זערע יידישען שולען בעהאַרדליך געשפּערט, ביז דיא לעהרער איהרע קוואַליפֿיקאַציען נאכגעווע-זען האַבען ווערדען, נאכדעם זיא איהרע דאָקומענט-טעל, פֿאַן דעם היעזיגען ראַבבינער אויסגעשטעללע צייגניסעס איהרער בעפֿאַהרונג אויף דעם געביעטע דער העברעאישען וויסענשאַפֿט, מיט דעם נאכ-וויזע, דאס זיא היער אין אונזערער געמינדע שאַן אין פֿיעל-יאָהריגער פֿונקציען טהאַט זינד, אימער-ברייטעס האַטטען, וואוירע איהנען טאַגליך אין „צוויי-שטינדער“ רעליגיאָנס-אונטערריכט בעויל-לינג, פֿאַר דער עראַפֿטונג דעם אונטערריכטעס אונטערזוכטע איינע צו דיוענס צוועקע געוואַהלטע קאַמיססיען דיא לאַקאליטאַטען דער בערעכטע-דען לעהרער, דיא דאן סעפּעראַט דען איהנען ער-לייכטען אונטערריכט ערטהעליטען ביז צום פֿיר-לינג דעם לויפֿענדיגן יאהרעס. — דיא זיך אַבער זאָ וואָהל דער רויס דיוענער לאַקאליטאַטען, אַלס אויך דיא וויזע דעם אונטערריכטעס ניכט אַלס געניגענד ערוועזען האַבען, וויל יעדער איינצעלנע תּלמדהר אין דיוענס קורץ געמעסענען „צוויי-שטונדע“ מיט מערערען קלאַסען בעשאַפֿטונג וואויר אונד דיא דורך דער אונטערריכט נור מאַנגעל האַפֿט געלייטעט ווערדען קאָנטע, עראַכטעטע עס דיא געמינדע אַלס איהרע פֿעליכט, צו דיוענס בעהווע-אין ענטשפּרעכענדיגע לאַקאַל צו פֿערשאַפֿען, דיא שילער אין ענטשפּרעכענדיגע קלאַסען איינצורייזען, אונד יעדען דער דרייא בעפֿונגען לעהרער צום ווירקען אין דער איהם צוגעטהיילטען קלאַסע אן-צו-וויזען.“

„פֿאַן דיוענער פֿעראַנדערונג אָדער פֿעראַיינגונג דער איינצעלנע קלאַסען צו איינער אָרדענמיליכען רעליגיאָנס-שולע האַט דיא געמינדע דיא שול-בע-האַרדע פֿערשטאַנדיגט, אינדעם זיא אין געזוך אונ-טערברייטעטע, אום דיא ערלייכעס דיוענס פֿאַס שול-אינשפּעקטאָר אויס ש-א-אָהעלי צו ערוורקען!“

דיוענער פֿאַרדערטע אַבער באלד דיא דאָקומענטע דער בעפֿאַהרונג דער לעהרער, דיא צאהל דער שילער, דען שמונדענ-פּלאַן, דען אויסוויז דעם ער-פֿאַלגעטען אונטערריכטעס דער אָפֿשענמיליכען ס-מילטאַנט-שולע (איינע זאָלכע האַבען וויר שאַן זייט 10 יאהרען אונד דיא קונדער בעוועבן דעזעלבע רעזולטאַט), אונד אַרדנעטע איינע זאָפֿאַריגע שפּערונג דער שאַן אין פֿאַללער טהאַטיקייט וויר-קענדען רעליגיאָנס-שולע.“

© וואָזו דיוענס ערלייכעס? ווער דא עשוואס ער-לויבט, דער קאַנע עס יא אויך פֿערווייניגער! מאַן ברויכט בלאָס איינע איינזאַכע אַנציינע צו מאַכען ניכט אַבער אום איינע „ערלייכעס“ צו בעשפּעלן! ר.ד.

פארט צור איבערנאחמע זיינער שריפטען... איינע צווייטע דעפעסע טהיילטע נאך מיט דאס ווייס אויף דער פאהרט נאך נאדי-באניא איינעם רני-ב-מאָר דער צום אָפּפּער פּעל!... דער ער-מאָרדעטע, שיק דער געטריידע-פּראַמא, זינגער ווייס עט קאַמפּי (מאבאק-גאססע נומ' 4), וואר ערסט 41 יאהרע אלט. ער איזט ערסט זייט 6 יאהרען פּער-עהעליכט אונד הינטערלאָסט דרייאַ קינדער אונד איינע יונגע ווייטע. דאס טרויריגע געדע, דאס דער אללגעמיין געכטעטע מאַנן געפונדען, עררענטעט און אַרבעטן קרייזען דער הערשטער גראָסע בע-שטריצענע אונד אויפּריכטיגע טהיילנאחמע וויר וואָללען נור דינצופּיגען, דאס דער פּעראַונגליקטע דער שווערערוואָהן דעם הערן וואָל וואָלף, פּראָגעס דער יידיש-פּאַרטיקאַרען געמינדע צו פּרעסבורג וואָר! — איינע הייטע איינגעטראָפּענע דעפעסע מעלדעט: ווייס איזט ניכט איינעם רויב-מאָרדע צום אָפּפּער געפאלען, זאָנדרען קאם ער און פּאַלגע איינעם, אונגליקליכען צופאַללס" אומ'ם לעבען, פּאַס געלדע אונד דען ווערטוואַבען פּעהל-טע ניכטס, דא איינגעלייטעטע אונטערזוכונג ווירד דא ווייטערען איינצלעהייטען אַנס טאגע-ליכט פּאַרדערן, (ווען הווער קיין רויבמאָרד פּאַרלענעט, זאָ פּעלליכט דאָך און מאָרד אויס אַנטוילס-ע-מיט'ס מוס!)

* (טרויריגעס ענדע איינער יודי-שען קינסטלער'ן) אים פראג ווירד געמעל-דעט: דא בעריהמע יידישע קינסטלער'ן אס היע-זינגט טהעאטער, שטעפאניע בערמאן איזט זינגטאן היער געשטראבען! — דיעו טאדעס נאכריכט היער אים זא שמערצליכערעם אויפ-זעהען הערפארגערען, אלס שטעפאניע בערמאן און עראינגערונג אללער אלס דא בליהענדע, יונגע קינסטלער'ן שטעהט אלס וועלכע זיא אים פאר-יאהרע אונזערע אָפּער פּערליעס, אס דירפטע טטואו איין יאהר הער זיין, דאס דא זאנגערען נאך פראג איבערווערטעטע נאכריכטען וועלכע פאן דאָרט איבער זיא בעריכטעטען, בראכטען איהרען צאהל-רייכען היעזיגען פּעריעהרען שטעטע הערפרייליכע מעלדונגען, פאָרערט קאם דא מעלדונג איבער איהר גלאַנצענדעס קינסטלערישעם אויפטרעטען; איינע מאַנטע שפאָטער עפּוהרען וויר, דאס פרי-ליין בערמאן זיך און פראג מיט רעס דרעקטאָר דער דאָרטיגען שטעטנווארטע אונד פּראָפּעסאָר אן דער אוניווערזיטאט, דרי לאדיסלוס וויינעק, פּערלאָכט האבע, אנפאנגס איינעס פאנד דא פּער-מאהלונג שטאטט, דאס איזט דער ערסטע שריטע נאך אבוארטס, דאס איינע יידישע קינסטלער'ן אי-נור ניכט ווירדען הייראטערען! שטעפאניע בערמאן האטטע עס טראָפּן איינער מעהר-יאהרען ביה-

נע-טהאָמניקייט פּערשמאנדען, איין בראוועס מאָר-כען צו בלייבען, פאָר איהרע פּערמאהלונג פּער-ליעס זיא דאס טהעאטער, זיא טהאט דעיס יעדאָך ניכט הער, אלס ביז אן דיעעניגען, פיר וועלכע זיא וויט איהרעך ביהגע-טהאָמניקייט וואקער גע-זאָרנט, געגען נאָטה געשיצט גלויבע. זיא האט-טע געמליך איהרע ארמען עלטערן פאָן איהרען פּערדיענסטען ערהאלטען, — אונד וועלך שאָנע ער-פּאַלגע זיא אויך דא עררונגען, דער אבשיעד פּאַס טהעאטער ווארדע איהר ניכט שווער; זיא פיהלעט זיך דאליקליך, בעשיידענע הויפּרויאַ צו ווער-דען, דאס גליק וואָהרעט קוים ע זעכס וואָ בע-אין לונגען-ליידען ראפּעטע דא יונגע קינסטלער'ן ראש דאהין. — שטעפאניע בערמאן איזט דאס קינד איינעם ארמען יידישען פּאַרבעטערס, דער לאַ-זערע צייט און אַנראם אונד און שיקאָליץ טהאָמיג וואר, אלס דער פאָטער דא שטיממליכע זע-נאכונג אונד טאכטער ערקאנטע, נאך ער זיינע שטעלונג אויף, קאם מיט איהר נאך דער הויפט-שטאט אונד ליעס דא שאָנען שטיממ-מטטעל-זיינער טאכטער אויסבלדען, אים יאהרע 1881 גע-לאנגעס איהם, דאס אויפטרעטען זיינער טאכטער אן דער אָפּער דעם נאציאָנאַל-טהעאטערס צו ער-ווירקען, דאס איינע אויסטערדענטליכע ערפּאַלג האטטע, זיא ווארדע פיר דרייאַ יאהרע אנגע-שטעללט, יעדאָך צו ראש אויף איינע האָהע געהא-בען, אויף דער זיא זיך נאך ניכט גאנץ זיכער פיה-לען קאָנטע, דאס מאן זיא אויף דיעזער האָהע ניכט אונטערדינגט אונטערקענען וואָללעט, פּערלעצטעט זיא, אונד זיא זינגט נאך אבולוף איהרעס פּערטראַטע נאך פראג, און היעזיגען ביהגעריכען קרייזען וואר-דע אן שטעפאניע בערמאן, מעהר נאך אלס איה-רע קונסט, איהר מוסטערהאפּטער לעבענסוואנדער אינד דא אונטערזוכען צאָרליכקייט געשאַטצט, מיט דער זיא איהרעם פּאַטער דא אויפּפּעפּערונג פּערגלאט, און פראג עררענט דאס הינשיידען דער יונגען פּראַסע טהיילנאחמע, דאָרט האט-טע זיא און איינעם שטיקע פּאַס פיבליקוס אבשיעד גענאָממען, און וועלכעם זיא דא ראללע יענעם "שיינדיגטיגען מאַכענעם" שפּעלעט, דאס זיך צו טאָדע זינגט, — ווער פאָן אלל דענען, דא זיך דאמאלס אן דעם אבולוף דער זינגענדיקע קינסט-לער'ן ערגאטצטען, האַטטע געהאגט, דאס שטע-פאניע בערמאן זיך זעלבער שפּעלעט, דאס זיא אויף דער ביהגע נור איינע פּראַכע איהרעס רא-שען פריהען ענדעס גאב? — אללע בלאַטטער פּראַגעס אונד דער אונגארישען הויפטשטאט ווירמען דיעזער יידישען קינסטלער'ן זעהר ווארעט נאכ-רופע, וויר זעלבסט קאָנטען אַנס היעבייאַ איינעם זעהר שמערצליכען געפיהלעס ניכט ערוועהרען.

היינצוטאג איזט דא וועלט פאָן דער זוכט נאך רהם אונד נאך געלד ערגריפּפען, האט און ווע איין טאלענטירטעס קינד, דא איילט ער, דאסעלבע צום קינסטלער" העראנבלדען צו לאססען, דאמיט עס דעראיינעם און רהם אונד געלד שוועל-גען קאָנטע! דאס זאָלכע קינדער פאָר אללעס דעם יודענטהומע אלסבאלד דען ריקען קעהרען, דארום קומטערן זיך לידער נור וועניגע, אלליין דאס דא באהן איינעם קינסטלערס איינע דאָרענפאללע זיא, דא נור זעלעטען צו איינעם לאנגען, אונגעטריבמען גליקע פיהרט, דאס זאָללעטע מאַנן דאָך ערנסטער פאָר אויגען האלטען, הערר בערמאן וואר און איינפאכער יידישער חזן; ער וואָללעט אבער דורך זיינע רייכעגענאכטע טאָכטער גליקליך ווערען; — אבער דאס גליק שוואנד, גליך איינער פליכטיגען וואָללען; אונזערע פּאַרפאהרען האבען איהרע קינדער ניכט דען טהעאטערן געווייהט; זיא טאטען אבער אויך קיינע זאָלך טרויריגע ערפאד-רונגען צו מאכען, ווא דא הייטיגען, מאָרערנען עלטער'ן מיט איהרען האַכפליענענדען פּלאַנען. * (דער פּראָצעס קוּפּלער) ווירד זייטענס דעם וויענער געריכטס-האָפּעס בערייטס זייט מעהרערען מאַנען פּערהאנדעלט, אונזערע לע-זער ווערדען זיך נאך עראנגירען, דאס דער סעק-רעטאָר דער עקשאַפּטע-באנק און וויען, הערד לוקאש ווינער, דען קוּפּלער און זיינע שווי-גדעליינע פּערוויקעלעטע, זיינעם לעבען דורך איינען פּיסטאַלענ-שוים און געוואלטזאמעס ענדע בעריי-טעטע, גלייכטייג מיט איהרן קוּפּלער האט זיך אויך איין ערצומאליגער בעאמטער דער ערוואָהנטע באַנק, נאמענס יאהאן אמשלער, פאָר דעם געריכטע צו פּעראנטוואָרטען, דא שלום-פּערהאנד-לונג דירפטע פּאַללע 8 טאגע און אנשפּיך געהמען, וויר בעדויערן בלאָס, דאס דער ערצ-שווינדלער קוּפּלער לידער יודע איזט! * (אין יידישעם קאָנזיסטאָרי-אום אין רומאַניען) עס איזט עמפּאָרענד, דאס הייפיג אונפּערשאַמטע שווינדלער דא נאָטה-לאנע איהרער גלויבענעם-גענאָססען צום אייגענען פּאַרטיהילע אויסצוגעטען זוכען, זא ווירד אויס-בא-קאָרעט פּאַלגענדעם בעריכטעט; זייט איינער צייט האַלט זיך היער און פּראַנצאָוישער שריפט-שטעללער, נאמענס ארמאנד לעווי, אויף, דער היער און "יידישעם קאָנזיסטאָריאָמס", ווא און זאָלכעס און פּאַנאָקייך עקססערט, אַנס לעבען צו רופּען זוכט, דא ארמערע קלאסע דער היעז-גען יידישען פּאַרלאָקערונג פּעראנטוואַלטעט יעדאָך זייט איינעם טאָנען שטאַרק בעזוכטע, מעעטיגט (פּאַללע-פּעראנטוואַונגען), אום געגען דיעזען פּלאַן צו פּראָטעסטירען, דא ארמען יודען גלויבען געמ-

באָר מיט פּאַללעקאָמטענער רוח) דער אָבערס בומבום איזט איהנען געוואכסען, אן זיינער רעדליכקייט ווערדען זיך אללע האַנע מאכטלאָן בריכען!... אונד זא וואר עס אויך, — דאך וואָללען וויר יעצט עבען דאס געשפּאַך בעלוישען, דאס צווישען חזן, קאר-דאָך אונד מלכא מילטאש איבער דען יונגען משה שמואל געפיהרט ווארדע. דער פּעראטסטע אָבערס איזט אונצוגאנגליך! — זאנעט קארדאָך איינעם טאנעס צו חזן. דעם געלדע איזט געמאנד אונצוגאנגליך! (ערוי-רעטע חזן אכסעלעקער) דא שטארע רעדליכקייט איזט ניכטס מעהר, אלס און אויסהאַטשלאַר, אום זיינע ווארע רעכטס האַל, און הינפּיצושיידען!... נייצט ניכט מיט דעם געלדע, אונד דער אָבערס ווירד מריבע ווערדען אונד מיי-גען איראם בערייען!... היער טיישט אויך אייער זעהערליק! (בוזמטע קארדאָך) אויך בעאורטהיילע דא מענשהייט געוויס ניכט אום און האאר בעססער, אלס זיא עס פּערידענט! אונד דאך מוס אויך צונעכען, זא קאמיש אונד אונגלייכליך דיעס אויך קלינגען מאנד, דאס עס נאך, "הערליכע מארען" ניכט, דא דען שטייגען, אונפּרוכטבארען אקער-באָדען דער רעדליכקייט מיט איהרעם הערצבלוטע דינגען אונד דא דאס "בעוואוסטזיין דער טיייען פּסליכט-ערפלינג" אלס דא קאפּסליכסטע פּרוכט אנווערען, צו דיעזער סאָרע נארדען געהאָרט אָבערסט בומבום, איהן דורך געלד צו גע-וויינען, און אונמאָגליך; דאראַן צו דענקען, אום וואהנען!... וואס אלוף טהון? (דיעס יעצט חזן האלב פּער-

צוויפּעלט) מין איראם דאָרף ניכט איינקען אונד דא צייט דער איינבערפונג נאחט העראן, אייער שארפּזיין, הערד דאָקטאָר, האט מיר שאָן אויס נאך קריטישערע לאנע העריינעהאַלפּען, טהוט זינס אויך יעצט! דאס ווילל איך נענען! (ערווידערע קארדאָך) אבער אויך פּריכטע, דאס איהר דען איינציג מאַג-ליכען רעטטונגסוועג צו בעטרעטען, דען מוטה ניכט האבען ווערדען. ציינט מיר דען רעטטונגסוועג, אונד מאן ער נאך זא שרעקליך זיין, אויך מוס איהן בעטרעטען, וועגן אויך קיינען אנדעיען זעהען! — ריעף חזן אין בארשעם טאָנען. ציפּאָר מוס אויך נאך בעטערקען, דאס עס זיך היער אויך אום אייער זיין אָדער ניכטזיין אלס אָבערהויפט דער סעקטע האנדעלט! (שפאָר קארדאָך מיט וויכטיגער מיינע) אייער איראם פּאַלאַט! דיעס היעט, אייערען פּינגען גע-גען אויך טאָרסליכע וואפּען און דא האַנדע נעכען! וועל-כער טריאומפּ פיר דיעזען, וועגן זיא אויך פאָן אייערער האָהע און דען שטויב העראַכציעהען קאָנטען!... דאס זאָלל ניע געשעהען! (ריעף חזן אויסער זיך) אויך ווילל ליעבער אללעס אויף ערדען אויפּבעיען, אלס עס דורלדען, דאס מיינע פּינגען מיך טריאומפּירען! צאָנעט ניכט לאָנען, ליעבער הערד דאָקטאָר! און אללעס וויללניגען, וועגן עס נור צום פּיהרס!... עס ווירד ניכט געהען! (דיעס קארדאָך נאך איינ-גער אַיבערלעגענע) ניין! ניין! עס ווירד ניכט געהען! אויך קאָנן און דער זאנע ניכטס טהון! אויך ווערדע קיינע האנד און דיעזער אונגעלענענדיש ריהען!...

האסט מיינען איראם אונד וואָללען איהן פּערידענען!... אויך האסטע אייערען איראם? (ערווידערע קאר-דאָך שפּאַטיש) אויך זאָללעט אירען משה שמואל האט-טען? וועלך קריאָזער איינפאלל! ווארום זאָללעט אויך דיעס טהון, דא דאך אונזערע וועגען ווייס אויסאינגאנדענעהען, אונד אויך אויך קיינען קאָנקרירעטען פּריכטען אויך מוס איבריגענס מיינע קאָנאָנען בעזוכען; אויך מוס גע-הען לעבעס וואָללען!... חזן בלייבט טירריש, און דען נאָנעלן קיינדע אונד אן דעם בארש צויענדע, זיצען, אונד ערווידערעט דען אב-שטיענס-גרום דעם קארדאָך נור דורך און צאָניגענס ברוזמטע גאָסט ווירד מיר אויך אָהנע אויך העלפּען! (מור-מעלשע יעצט חזן) מין איראם איזט איינע זילע איר-דאעלס אונד ווירד דורך און וואונדער גענדעטעט ווערדען! "וויקליך" נוין, וועגן אייער איראם ווירקליך איינע זילע אויך האלטען, ווארע, דא מייסטע צו זיינען גונסטען אל-לעדיינעס איראונדער איינשטעטען, אבער דא פּריכטע, דאס וואונדער ווירד זיך ניכט איינשטעללען! — זאנעט קארדאָך, דער דא טהיירקלינגע שאָן און האַנדען האטטע, מיט איינעם לייזען שפּאַטטעלאַכטער. "ווא, איהר צוויפּעלט אן דער געלעהראמקייט אונד פּראָטעסטירען מינעס איראם!" — ריעף חזן העפּט. "אן זיינער געלעהראמקייט טהיילע זאָללעט און דען קיינע צוויפּעלט, און זיינער פּראָטעסטירען אבער זיא!" — ערווידע דערשע קארדאָך זאָ, ווערדע אויף דען פּערילעכטען חזן צושרייטענד. (פּאַרמעטצונג פּאַללע)

נאכדעס דיעזען אנאָרדנונגען רעכנונג גע- טראָנען וואָרדע, אונטערברייטעטע דער היינטיגע שולשטובל, דעם אונזערע שולע אין דאָרן אים איינע צו זיין שינוי, איינע פֿאַרלייטונגס-אָנאָרדנונג, שולע מעהרערע שול-פֿאַרלייטונגען אָנגע- געקומען זינד, דיא נויט דיא אָפֿגעשטליבע שולע בעזוכען אונד אין מעהרשטינדער אונטערברייט ערטהיילט ווירד, אַלס געוואָהרט וואָרדע!

וואָהל ערווייזען זיך אים דעם איינערטליכען שילער פֿערציינסיג אָזאָלכע אָפֿאָנגס-שילער אים אלטער פֿאַן 6 יאָרהער, און אבער ביים בעינגע דעם שול-יאָהרעם, פֿאַן דען עלטערן אונטערלעט, וועגען דער איבערפֿילונג דער ו. קלאַסע יעדאָך ניכט איינענאַמען ווערען קאַנטען; פֿערנער אונד זאָלכע דיא פֿאַן דער אָפֿגעשטליבען שולע אים. געבליבען זינד; דיעזע זינד אבער גלייכצייטיג וועגען ווערמוג צום געשאַפֿט-בערופע אונד אים דיע- זער שולע וועגענעבליבען. עס ערווייזען זיך פֿער- נער, דאס אויסער דען זאָנגטאָנס-שטינדען, מעהר אַלס 2 שטינדען אונטערברייט ערטהיילט ווירד! דיע- זעם "מעהר" בעשטאנד אבער איינעמליך בלאַס דאָרן, דאס דיא געמיינדע דיא הערערע לעהרער בעיאָפֿטראַטעס, דאס פֿיר-אונד אבער-געבעט צו איבערוואַכען, וועלכעס דאָך ניכט אַלס אונטער- ריכטס-גענייטשאַנד בעטראַכטעט ווערען קאַנען.

"איין דיעזע גרינדליכען קלאַסען הויך דיא גור אין אויספֿולם פֿאַן אַנט-סעמיטסיס וואָרען, וואָר- דע אבער יעדער איינעלענע דער הערערע לעהרער פֿאַן דער קאַנגעגאַנצן דיא שול-יאָהרעלע זע- נער געלד-שטראַפע אים בעטראַגע פֿאַן יע 50 גול- דען נעכטס גאַנצליכער סופֿענדירונג פֿאַם לער- דער-אַמטע פֿעראַוואַהרען, דיא אויטוואַלען הערערע לעהרער האַבען געגען דיעזע אויטוואַל אונד דען הערער און דאס מיניסטעריאָם ערנדיפֿען אונד זעהן קודם אים אומגאַנגע דיעזער פֿערהאַנגענע אונטערגענהייט מיט לייכט ערקלאַרליכער שפּאַנ- נונג ענטגעגען, דיא עס זיך פֿיר זיא גלייכזאַם אים "זיין אָדער ניכט-זיין" האַנדעלט."

זאָ ווייט דאס אים צוגעגאַנגענע שרייבען איבער וועלכעס וויר איברגענס אין דער "רעדאָק- ציאָנס-קאָררעקטורע" דער פֿאַרזען נומערס בערייטס איינע ווינקע ערטהיילט האַבען, וויר גע- שטעהען, דאס דיעזער פֿאַלל זעלבסט אונס, דיא וויר דאָך דיא וויללקור-אַקטע, נאמענטליך דער אונ- טערען אָנגאָנע דען ווערען געגענאָיבער ציעמליך גע- נוי קענען, אין איינע האַבנאָרדען, אייפֿערענונג פֿערזעטצט האַט! ווער ערלויבט זיך, איינע היינטיגע נעמיידע פֿאַרשייבען וויר פֿעלע שטינדען דער רעליגיאָנס-אונטערברייט טאַגליך ערטהיילט ווערען

דרעס! זאָבאלד דיא קינדער איהרער אללגעמיינע שול-פֿאַרלייטונגען, האט קיינע מאכט דאס רעכט, זיך אין דען רעליגיאָנס-אונטערברייט, דער דאָך דען אייגענטליכען, לעבענס-געווייזען יודע- טהומס בילדעט, היינטיגעמענען! וויר גלויבען דען אויך ניכט, דאס דיא רעגירונג אין זאָלכעס פֿאַרנעהען דער אונטערען אָרנאָנע ביליגען קאַנען! איינע דער אַרטיגע בלאַסע דאָרף זיך דיא רעגירונג אַלעס, אין דעם מאן מיט דער קאַנעסטיאָנעלען גלייכזייטיג! ערומשטאַליצירט, נימער געבען! וויר וואָללען דאָהער דיא אויפֿמערק- זאַמקייט דער רעגירונג אויף דיעזע פֿאַרנאָנגען אין דער פֿאַרזיין היינטיגע מיט אללעס נאכדרוקע גע- לענקט האַבען.

איבערדיינס פֿאַרדען וויר זאַמטליכע קול- טוס-געמיינדען אונגאַרנס אין פֿיר אללעמאַל אויף, זיך דערראַטיגע שיקאַנען אונטער קיינען אומ- שטאַנדען געפֿאַללען צו לאַסען, וויר ערוואַרען אויף דען פֿערשיידענען געביעטען בעשראַנקונגען אללער אַרט; דאָך אויף דעם געביעטע דעם תורה- שטידיאָנס וואָללען וויר דיא פֿאַללעטע פֿרייהייט האַבען; דיא לויטעט פֿיר אונס דער גרונדזאַטן; ותלמוד תורה כנגד כל!

מ ע ה ר ע נ ט ה י ל

פֿערשיידענע נייאָנקייטען.

* (דיא אַנשפֿראַכע דעם אָבער- ראַביניערס פֿינצ'י) אים לייט-אַטיקעל דער פֿאַרזען נומער האַבען וויר מיטגעטוהילט, דאס דיא מאַסענ-רעפּראַזאַנט אים באַשען אונד דער הערענאָוואַ, וועלכע אונזערען קאַנגען אין פֿאַרזען געבירעטע, אויך וויר יודישע מיטגליד- דער צאָהלעטע מיט הערען אָבער-ראַביניער פֿינצ'י אים סעראַוירען און דער שפּיטע, דיא אַנשפֿראַכע דיא דער הערער אָבער-ראַביניער און דען קאַנגע העלט, ליענט אונס נומערה וואָרטענערהייט פֿאַר; זיא לויטעט וויר פֿאַלנט: "איינערע מאַיעסאַט! אים נאמען דער באַנשישען בעפֿאַלענדיג מאַזא- שיען גלויבענס טרעטע אַיך פֿאַר דען דורכ- לייכטיגסטען שטראַן איירער מאַיעסאַט, אים אין טיעפֿלעכער אונטערטוהיליקייט אונזערע נעפֿעליכע דער פֿאַרשטענענען ערנעבענהייט אונד אונ- וואַנדעלבאַרען טרייע צום איסדרוק צו ברינגען, אונזערע הערצען זינד פֿאַן דעם וואַנשע ערפֿיללט, דאס דער אלטאַכטיגע זאַטע ערהאַלטע איירער מאַיעסאַט אונזערען אללעגאָרדיגסטען קאַזער אונד קאַנגע אונד דיא דורכלויכטיגסטע קאַזערליכע דינאַסטיע!" דער מאַנאַרך ערווידערטע דיעזען וואַנשע מיט איינעם קראַפֿטיגען "אַמען".

* (פֿורכטבאַרער רויבמאַרד און איינעם יודישען גראַפֿס האַנדלער.) שאָן מאַנטאָס וויבליכע דיא ערשטערנדע נאָכ- רייכט דיא נאַנצע היפּשטשאַנד דיא דער היינטיגע אללגעמיינע געאַכטעטע געטרייע-גראַפֿס האַנדלער, הערד זיגמונד ווייס, דער זאַמסטאָנ אַבערס אין געשאַפֿטס-אַגעלענענדישען נאָך זיעבענבירגען אַבגעטויט וואָר, ערמאַרדעט וואָרדע, דיא היפּט- שטאַרטישע פֿאַליצ-בעהאַרדע האַמטע נעמליך אים נאָר-באַניא דיא מעלעראַפּישע מעלדונג פֿאַם אַבלעבען דעם זיגמונד ווייס ערהאַלטען, נאָהערע אומשטאַנדע וואָרען אים מעלענראַמטע ניכט אַננע- געבען. — עטוואַס שפּאַטער, אין דען אַבערנדישונג דען, לאַנגטע פֿאַן דער "חברה קדישא" צו נאָר-באַניא אין דיא פֿאַמיליע ווייס אין מעלענראַמטע אין, און וועלכעס דיעזעלכע אויפֿגעפֿאַרדעט ווירד, צוויי איבערנאַהמע דער לייכע דעם "ערמאַרדעטען" זיך נאָך נאָר-באַניא בענעבען צו וואָללען, מאַנטאָ אַבערס זינד אין פֿאַלגע דעסען דער שוואַגער דעם פֿעראַנגליקטען, הערד לעאַפֿאַר פֿינקוס; פֿער- נער דער אַוואָקאַט דר' פֿעניווע שי אונד דער פֿראַקטישע אַרצט דר' גאַנא ש מיטעלס סע- פֿעראַט-צוגעס נאָך נאָר-באַניא אַבגעטויט. — הע- ר זיגמונד ווייס, דער וואָהרענד דער צווייאַטאַנע, ראַש השנה" אין דער ראַמבאַם-סינאַגאָגע מיט עכט יודי- שער אַנדאַכט דעם נאָטעס-דינעסע אַוואָקאַטע, רייזטע זאַמסטאָנ אַבערס פֿאַן בודאַ-פּעסט אין דער אַבזיכט פֿאַרט, אויף איינע גראַפֿסערע פֿאַרטיע וואָל- לע דער העררשאַפֿט דעם גראַפֿסן עמאַנעל פֿעטיש אין זיעבענבירגען איינען קוּף אַבזושילעסען, ער פֿוהר איבער קלויזענבורג נאָך דעזש, וואָ אַיך דער פֿערוואַלטער דער העררשאַפֿט, נא- מענס שפּיעס, ערוואַרטעטע, ווייס האַמטע בלאַס 500 גולדען מיטגענאַמען, אים אים פֿאַללע, דאסער קוּף צושטאַנדע קאַמט, איינע אַנאַבע אַייסען אין קאַנגען, דער רייזע-פֿלאַן דעם פֿערהאַנגענע וואָר פֿאַלגענער: ער גלויבטע, זאָנגטאָ מיטטאַנס אין העשע איינערפֿעלען צו קאַנגען, אום פֿאַן דיא מיט דעם פֿערוואַלטער אויף איינעם העררשאַפֿטס-וואַנען אין צווייאַ ענטפֿערנטע דאָרפֿער צו פֿאַהרען, וואָ דיא וואָללע אין העררשאַפֿטליכען מאַנאַגעמען לאַנערייט. 9 ביז אַוהר אַבערס זאָלעטע דיעזע אַנעלענענדיגע ערלעדיגט זיין, פֿאַן דאָרט וואָללע הערד ווייט מיט איינער פֿאַהר-געלענענדיגט נאָך נאָר-באַניא רייזען, וואָ ער דען איינענבאַהנגע, דער אום 10 אַוהר פֿאַן דאָרט נאָך דער היפּשטשאַנד אַבערס, צו ערלויבען האַפֿטע, אַנשטאַטס דעם ווייס, קאַם יעדאָך גור איינע דעפֿעשע נאָך פֿעסן אין דעסען פֿאַרלייטע וועלכע לויטעטע, זיגמונד ווייס וואָרדע הייער- הער אַלס לייכע איינעבאַראַכט; קאַממען זיא זא-

ערדענט) ניכט עס וואָהל ניערירענעס אונד פֿעראַכטליכע- רעס, אַלס זיינע וואָהרען געווינגען פֿאַר אללער וועלט צו פֿערהייליכען אונד אין "שבת-צב" אַנאַהאַנער צו שיינען, וואָהרענ אין דיעזען שווינדעל אים דעם טיעפֿאַנגעניסען הערצען פֿעראַכטישע!

זאָ ריכטעטע מיט דיעזען וואָרען אויך דיינען לעה- רער! — וואָרעט ר' באַר לאַבעלנד.

"וויא מיינע זיא דיעס?" — פֿאַנעטע משה שמואל.

"אויך ביז יא אויך ניכט דער, דער איך צו זיין שיינע." — ערווידערטע ר' באַר לאַבעלנד.

זיא זינד פֿיר מיך מיין שווע-ענגעל, אין איבעראַר- דישען וועזען, מיט איבערנאָרדליכער מאַכט אויסערייסעט! — ריעף משה שמואל אין בענייטעטישע טאַנע.

יעצט שפּיטעס וואָ, אַלס דער אַיראַם הוי'ס אונד ניכט אַלס מיין ניסספֿאַללער, העללענענדיגער שילער! — ענטפֿענעטע ר' באַר.

יעצט טראַט אין מאַן אים צימטער אונד בערעף דען יונגען משה שמואל צו זיינע שווענערפֿאַטער.

יעצט משה איינער לאַנגע שטונדע קאָם דער יונגע מאַן צו זיינעם נעליכטען לעהרער, צו ר' באַר, צוריק, דען ער מיט דיכטליכער פֿערלענענדיגט וויר פֿאַלנט אַנ- שפּאַרף:

זיא ווערען ניכט הערד ווהען אונד ראַסען, אַלס ביז זיא מיך פֿאַם מיליטאַר-כעפֿייט האַבען! דיא ווערען איימער דיע פֿאַלגע אונד ראַנקע געשמיערעט, אונד דער נעריבענע ריף קאַרד אָז אַוהר אַוהר הייבטאָ דער ראַ- דעלספֿאַרדער! —

עס אַוהר אַללעס פֿערינעבליך! (אַנטוואַרעטעט ר')

דיא קינדע, דער אַיראַם דעם גראַפֿסן הוי'ן וויר אַסענעטריט, דורכפֿאַן אויף שווערעס-שווינגען דיא נאַנצע שטאַרט אונד דיא אומליענענדיגע אַרשטאַטען, זיא פֿער- ביישטעט שרעקען אונד טרויער אונטער דען אַנאַהאַנען דעם הוי'ן.

אין סטוראַ בעלאַנערטען דיא אַלטען ווייבער, מיט מלכה מיליטאַש און דער שפּיטע, דיא נאָכער דער טאָרען, זיא בעשטימטען דיא טאָרען, דאמיט דיעזע העלפֿען זאָללען.

לידער וואָר אָבערס בוס בוס אין מעניש, דער ווערער דיא לעבענדיג, נאָך דיא טאָרען פֿירכטעטע, זאָ קאַם עס, דאס ער זעלבסט דאָפֿאַר ניכט שרעקטע, דען אַי- דאס איינעם הוי'ן עס קלאַרעטען צו אַסענעטריטען.

ווי וואָללען יעצט איינע אונטערדענדיג צווישען משה שמואל אונד זיינעם לעהרער ר' באַר בעלוישען.

דיעזע מאַסקעראַדע דעמיטהונס מיך אונד זעצטע מיך אין מיינען איינען אוינען רעאַב! (זאַנעט משה שמואל צו זיינעם לעהרער) איך ווילל מיינען פֿירנדען גע- גענאָיבערשטעהען, אים אָפֿגענען קאַמפֿעס מיין רעכט פֿער- שטיינענדיג, ניכט אים ליכטשייען, היימליכען, איך ווילל פֿרייאַ אונד אָפֿען מיינע געווינגען קונדסוון!

"דאס זאָללעטעס וואָ, מיינער מיינונג נאָך, ניכט הערע שוין, אַלס ביז דיא אונטערדענדיגסטע זיך דאַצו צוויי- גען, דאס היינט, עס וועלכעס דאָפֿאַר ניכט שרעקטע, דען אַי- הערויספֿאַרדערן!" — ערווידערטע ר' באַר.

"איך זאָלל אַוואָ אימערפֿאַרש הייכלען אונד דיא מאַסקע דער שיהייליקייט טראַנען! (ריעף משה שמואל

פֿאַרלייטאַן.

נחמיה הוי'ן.

— אין שווינדעל אים דער "שבת צב" שולע. — (81 טע פֿאַרשטונענע)

דער נאָעס הוי'ן קאַנ אַבער אָבערס בוס בוס זיין פֿערווייזען, זיינען בליק פֿערוונקעלן אונד זי- נען וויללען צו ווייכעס וואַסע אַפֿאַרמען! — ענטפֿענעטע אין פֿייער אַנאַהאַנער הוי'ס.

אויך אויף דיא בירגער אונד בייען האַמטע דיא אַנ- קונפֿט דעם אָבערסטען איינע וועהר ניערערדיקענדיג וויר- קונג הערפֿאַנגענאָכט, דיעזע וואָרדע נאָך פֿערימעהרט, אַלס מאַן כּאַלד מעהרערע ערקווישען מיט פֿערימעהרט, הייפֿטיגן" אים דעם נעמיידע-הוי'זע קאַממען זאַה.

דאס וועה-קלאַנגען אונד יאַמטערן דער מיטטער אונד נאַשטינגען מאַכטע דיאיינען, דערען זאָנע אונד נאַשטען נאָך אים איינער דעם נעמיידע-הוי'זעס וויללען, פֿאַר אַננסט ערבענען. . .

פֿאַרשטליך פֿערייטישעט זיך אין אונטערשטייבליכער שרעקען, דער אַמסט-דיענער דעם הוי'ן ערשיען נעמליך אונד ריעף:

משה שמואל אַוהר אַסענעטריט!

דיעזע פֿורכטבאַרע קונדע מאַכטע דאס בלוש אללער אַנווענדערע ערשטאַרען, איינע אַווענבליכע שפּאַנדען דיא רענונגליכע קיינעם לויטעס מאַכטע, ד. . . אַלס אַבער משה שמואל זיינעס באַרט, אונד היפּט-האַרעס בערויבט, אַם איינאַננע ערשיען, דיא ענטראַנג זיך אין שרייאַ דעם אַוואָנאָליכען שטעצעס דער ברוסט אללער אומשטעהענערען,